वैदेशिक रोजगारीप्रतिको आकर्षण तथा समस्याहरु

(दक्षिण कोरियाका नेपाली श्रमिकहरुमा आधारित समाजशास्त्रीय अध्ययन)

त्रिभूवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय
अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आवश्यकता पूरा गर्नका
लागि प्रस्तुत शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ताः

शान्ति अधिकारी

रोल नं.:- ५१४/०७० बि

सिम्बोल नं.:- ४८०५१२/२०७३

रजि.नं.:- ६-१-३८-५७०-२००३

पृथ्वी नारायण क्याम्पस, समाजशास्त्र विभाग, पोखरा ।

२०७५

<u>सिफारिस पत्र</u>

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि मेरो प्रत्यक्ष निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा **शान्ति अधिकारीले** लम्जुङ जिल्ला सुन्दरबजार नगरपालिका क्षेत्रमा आधारित रहेर **"वैदेशिक रोजगारीप्रतिको आकर्षण तथा समस्याहरु, (दक्षिण कोरियाका नेपाली श्रमिकहरुमा आधारित समाजशास्त्रीय अध्ययन)"** विषयक शोधपत्र तयार गर्नु भएको हो । म उहाँको कार्य प्रति सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

रामचन्द्र बराल

(शोध निर्देशक)

समाजशास्त्र विभाग

पृथ्वी नारायण क्याम्पस, पोखरा

मिती: २०७५।०४।०७ गते ।

स्विकृती पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि छात्रा **शान्ति अधिकारीले** लम्जुङ जिल्ला सुन्दरबजार नगरपालिका क्षेत्रमा आधारित रहेर **"वैदेशिक रोजगारीप्रतिको आकर्षण तथा समस्याहरु, (दक्षिण कोरियाका नेपाली श्रमिकहरुमा आधारित समाजशास्त्रीय अध्ययन)"** विषयक शोधपत्र तयार गरि आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि पेश गरेको हुँदा मूल्याङ्कन समितिबाट स्विकृती गर्दछौ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

प्रा.विश्व कल्याण पराजुली

विभागीय प्रमुख ....

मुकुन्द लम्साल

बाह्य परिक्षक ....

रामचन्द्र बराल

शोध निर्देशक ....

मितीः- २०७५।०४।२५ गते ।

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि कार्य क्षेत्र अध्ययन र व्यवहारिक ज्ञानहरुलाई उपयोग गर्दै **"वैदेशिक रोजगारीप्रतिको आकर्षण तथा समस्याहरु, (दक्षिण कोरियाका नेपाली श्रमिकहरुमा आधारित समाजशास्त्रीय अध्ययन)"** विषयक शोधपत्र तयार गर्ने अवसर मलाई प्राप्त भएकोमा खुशी व्यक्त गर्न चाहन्छु । यो शोधपत्र तयार गर्न बिभिन्न व्यक्ति तथा संस्थाहरुको सहयोग, कडा परिश्रम र अन्तहिन प्रयास बिना संभव हुने थिएन । त्यसैले यसको प्रमुख श्रेय यस शोधपत्र लेखनका शोध निर्देशक आदरणीय गुरु रामचन्द्र बराललाई दिन चाहन्छु । उहाँले मलाई अमुल्य मार्ग निर्देशन र सुझावहरु प्रदान गरि शोध पत्रलाई पूरा गर्न सफल तुल्याउनु भएको थियो । त्यस्तै समाजशास्त्र विभाग पृथ्वी नारायण क्याम्पस र यसका अन्य सदस्यहरु, पशिचमाञ्चल क्षेत्रीय पुस्तकालयका स्टाफहरु तथा लम्जुङ् सुन्दर बजार नगरपालिकाका कर्मचारीहरुलाई पनि उहाँहरुको अमुल्य सहयोग र सुझावको लागि धन्यवाद दिन चाहन्छु । यसका साथसाथै कार्य क्षेत्र अध्ययनको क्रममा सहभागी उत्तरदाताहरु र यस सँग सम्वन्धित अन्य महानुभावहरु प्रति उहाँहरुको उत्साहजनक सहभागिताको लागि हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्न चाहान्छु ।

अन्तिममा यो शोध पत्र तयार गर्ने क्रममा मलाई प्रत्यक्ष वा परोक्ष सहयोग गर्नु हुने आदरणीय गुरुहरु विभागीय प्रमुख प्रा.विश्व कल्याण पराजुली, बाह्रय परिक्षक मुकुन्द लम्साल, नेत्र नारायण पौडेल, लगायत सम्पुर्ण समाजशास्त्र विभागका सदस्यहरु, कम्प्युटर टाईपिङ् गरि सहयोग गर्नुहुने मेरो प्यारो भाई र बहिनी स्वर्णिम-स्वर्णिमा ढुङ्गाना र मलाई आज यो स्थानसम्म पु-याउन प्रेरणा प्रदान गर्नु हुने ममतामयी आमा राममाया अधिकारी, बाबा ढुण्डीराज अधिकारी, दिदी गोमादेवी ढुङ्गाना, भिनाजु धर्मदत्त ढुङ्गाना साथै लेखन कार्यमा सहयोग र सुझाव दिनुहुने मेरो प्यारो दाजु याम नारायण अर्याल प्रति समेत हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

२०७५ श्रावण ७ शान्ति अधिकारी

पोखरा

शोधसार

नेपालीहरु दक्षिण कोरिया जान किन आकर्षित छन् ? उनीहरुले रोजगारबाट प्राप्त रकम कुन-कुन क्षेत्रमा खर्च गरेका छन् ? श्रमिक-जोडी, अभिभावक, र नातेदारमा के-कस्तो प्रभाव पारेको छ ? युवायुवतीहरु विदेशिदा उनीहरु र परिवारले के-कस्ता समस्याहरु भोग्नु परेको छ ? भन्ने जस्ता कुराहरुको वास्तविक उत्तर खोज्ने प्रयास यस शोधपत्रमा गरिएको छ ।

अध्ययनको सहजताको लागि आफ्नै गृह जिल्ला लम्जुङ्गको सुन्दरबजार नगरपालिकाका वार्डहरु ६, ७ र ८ बाट रोजगार अनुमति प्रणालीद्धारा दक्षिण कोरियामा काम गरि आर्थिक वर्ष २०६४।०६५ साल देखि आर्थिक वर्ष २०७४ असोज मसान्तसम्ममा फर्केका युवायुवतीहरु र उनीहरुका अभिभावकहरु एवम वैवाहिक जोडीलाई अध्ययनको मुख्य स्रोतका रुपमा लिइएको छ । यस अध्ययनलाई विश्वव्यवस्था र बसाईसराईको सिद्धान्तसँग तुलना गरि हेर्ने प्रयास गरिएको छ । यस अनुसन्धानमा उद्देश्यको आधारमा तथ्याङ्क संकलन गर्दा गुणात्मक र संख्यात्मक प्रकृतिको सूचनाहरु प्रयोग गरी विश्लेषण गरिएको छ । यस वडाहरुमा रोजगार अनुमति प्रणालीद्धारा रोजगारीमा दक्षिण कोरियामा संलग्न व्यक्तिहरूको घरधुरी संख्या ५० मध्ये ५० घरधुरीका श्रमिक, तीनका अभिभावक र वैवाहिक जोडीलाई सघनगणना विधीद्धारा अध्ययन गरिएको छ । दक्षिण कोरियामा सबै भन्दा लामो समयसम्म काम गरि फर्किएका पाँच जना अनुभवी युवायुवतीहरुलाई वैयक्तिक अध्ययनको लागि छनौट गरिएको छ । अध्ययनको उद्देश्यको आधारमा तथ्याङ्क संकलन गर्दा प्राथमिक स्रोत तथा द्धितिय स्रोतबाट तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । प्राथमिक स्रोत अन्तर्गत अध्ययन क्षेत्रमा प्रत्यक्ष रूपमा सहभागी भई अन्तर्वार्ता, अवलोकन, वैयक्तिक अध्ययन र समूह छलफलको माध्यमबाट तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ भने द्धितिय स्रोत अन्तर्गत स्थानीय तह, विभिन्न सरकारी कार्यालय, तथ्याङ्क विभाग, ईपिएस सेक्सन ग्वार्को ललितपुर, वैदेशिक रोजगार विभागका प्रतिवेदन, तथा पुस्तकहरू साथै विषयवस्तुसँग सम्बन्धित भएका शोधपत्र आदिको अध्ययन गरिएको छ ।

वैदेशिक रोजगारमा संलग्न व्यक्ति तथा परिवारहरूमा सबै जात र उमेर समूहका व्यक्तिहरुको संलग्नता भएको पाईयो । लैङ्गिक रूपमा हेर्दा पुरुषको संलग्नता बढी रहेको पाईयो । रोजगारीका क्रममा धेरै प्रकारका समस्याहरु भ्mेल्नु परिरहेको अवस्थामा मुख्यतः दक्षिण कोरियामा नेपाली श्रमिकले शारीरीक र भाषिक समस्या भ्mेल्नु परेको ाईयो ।

सुरक्षीत उच्च बजार मूल्यको खोजीका क्रममा युवाहरुका लागि दक्षिण कोरीया प्रमुख आकर्षणको गन्तव्य बन्न पुगेको र युवाहरुमा गन्तव्य परिवेश प्रतिको अनुकुलन क्षमताका आधारमा समस्या ग्रस्त वा सम्भावनापूर्ण हुने स्थीतिको निर्धारक तत्व रहेको शोधले देखाएको छ ।

विषय सूची

	पेज नं.
सिफारिस पत्र	i
स्विकृती पत्र	ii
कृतज्ञता ज्ञापन	iii
विषय सूची	iv
तालिका सूची	v
चित्र सूची	vi
संक्षिप्त सूची	vii
शोधसार	viii
अध्याय- एक : परिचय	**१-६**
१.१ पृष्ठभूमी	१
१.२ समस्याको कथन	२
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	५
१.४ अध्ययनको महत्व	५
१.५ अध्ययनको सिमा	५
१.६ अध्ययनको सांगठनिक रुपरेखा	६
अध्याय- दुईः सन्दर्भ साहित्यको समीक्षा	**८-२०**
२.१ नेपालमा वैदेशिक रोजगारको इतिहास	८
२.२ बैदेशिक रोजगारीका पहुँचहरु	९
२.३ नेपालमा विप्रेषण (Remittance) को अवस्था	१०
२.४ वैदेशिक रोजगार सम्वन्धी विद्यमान कानूनी व्यवस्था	१३
२.५ सैद्धान्तिक पुनरावलोकन	१४
२.६ पूर्व साहित्यको पुनरावलोकन	१७
२.७ अवधारणात्मक खाका	१९
२.८ वैदेशिक रोजगारसँग सम्वन्धित शोधमा देखिएका अभावहरु	२०
अध्याय- तीनः अनुसन्धान पद्धति	**२१-२३**
३.१ अध्ययन क्षेत्र छनौंटको औचित्य	२१
३.२ अनुसन्धानको प्रकृति	२१
३.३ समग्र र नमूना छनौट	२१
३.४ तथ्याङ्कको स्रोत र प्रकृति	२२
३.५ तथ्याङ्क संकलन विधि	२२
३.५.१ अन्तर्वार्ता अनुसूची	२२

३.५.२ अवलोकन २२
३.५.३ समूह छलफल २३
३.५.४ वैयक्तिक अध्ययन २३
३.६. तथ्याङ्क विश्लेषण तथा प्रस्तुतीकरण २३

अध्याय- चार : अध्ययन क्षेत्रको परिचय तथा उत्तरदाताको पृष्ठभूमि २४-३०
४.१ परिचय २४
४.२ उमेरगत विश्लेषण २४
४.३ जातीगत अवस्था २५
४.४ धार्मिक अवस्था २६
४.५ वैदेशिक रोजगारीमा जानुपुर्व श्रमिकको पेशागत अवस्था २६
४.६ शैक्षिक अवस्था २७
४.७ वैवाहिक अवस्था २८
४.८ लैङ्गिक अवस्था ३९
४.९ पारिवारिक स्वरुप ३९

अध्याय-पाँच:रोजगारका आकर्षणका कारण र श्रमिकले झेल्नु परेका समस्याहरु ३१-४१
५.१ रोजगारीका आकर्षणका कारण ३१
५.२ EPS मार्फत कोरिया अन्य देशको तुलनामा प्रमुख गन्तव्य बन्नुका कारणहरु ३२
५.३ वैदेशिक रोजगारीमा जानु पर्नाको बाध्यताहरु ३४
५.४ श्रमिक उत्तरदाताहरुको आम्दानीको अवस्था ३४
५.५ रोजगारीबाट प्राप्त आम्दानीको खर्च व्यवस्थापन ३५
५.६ वैदेशिक रोजगारीका क्रममा नेपालीहरुले दक्षिण कोरियामा गर्नुपर्ने कामहरु ३६
५.७ वैदेशिक रोजगारीका क्रममा नेपालीहरुले दक्षिण कोरियामा भोग्नु परेका समस्या ३६
५.८ वैदेशिक रोजगारीमा भोग्नु परेका शरीरिक समस्याका किसिमहरु ३७
५.९ वैदेशिक रोजगारीले श्रमिकको व्यक्तिगत जीवनमा पारेको प्रभाव ३९
५.१० वैदेशिक रोजगारबाट फर्केपछि अवलम्वन गरेको पेशा ४१

अध्याय-छ : वैदेशिक रोजगारले पारिवारिक सम्वन्ध प्रणालीमा देखिएका प्रभाव ४३-५९
६.१ अभिभावक र सन्तती सम्वन्धमा पारेको प्रभाव ४३
६.२ श्रमिक र श्रमिकका नातेदार तथा परिवारका अन्य सदस्यहरु बीचको सम्वन्धको अवस्था ४४
६.३ आम्दानीले वैवाहिक जोडीको सम्वन्धमा पारेको प्रभाव ४५
६.४ वैदेशिक रोजगारीले पारेको सकारात्मक प्रभाव ४८
६.५ वैदेशिक रोजगारीले पारेको नकारात्मक प्रभाव ४८
६.६ युवाशक्ति सस्तो मूल्यमा विदेशिने समस्या समाधान प्रति उत्तरदाताको धारणा ४९

अध्याय- सात : सारांस र निष्कर्ष	**५१-५३**
७.१ अध्ययनको सारांस	५१
७.२ अध्ययनको निष्कर्ष	५३

सन्दर्भ सामाग्री

अनुसूचीहरु

अनुसूचीः एक-अन्तर्वार्ता अनुसूची

अनुसूचिः दुई- सामूहिक छलफलमा सहभागीहरुको नामावली

अनुसूचीः तीन-लम्जुङ्ग, सुन्दर बजार नगरपालिकाको नक्सा

अनुसूचीः चार-क्षेत्र कार्य अध्ययनका क्रममा उत्तरदाताहरुसँग लिईएका तस्विरहरु

तालिका सूचि

पेज नं.

तालिका नं. ४.१- उत्तरदाताको उमेर सम्वन्धी विवरण २५

तालिका नं. ४.२- जातीय आधारमा उत्तरदाताहरु २५

तालिका नं. ४.३- धर्मका आधारमा उत्तरदाताहरु २६

तालिका नं. ४.४- पेशागत आधारमा श्रमिक उत्तरदाताहरु २७

तालिका नं. ४.५- शैक्षिक अवस्थाका आधारमा उत्तरदाताहरु २८

तालिका नं. ४.६- वैवाहिक अवस्थाका आधारमा उत्तरदाताहरु ३८

तालिका नं. ४.७- लैङ्गिक अवस्थाका आधारमा उत्तरदाताहरु ३९

तालिका नं. ४.८- श्रमिक उत्तरदाताका पारिवारिक स्वरुप ३०

तालिका नं. ५.१- रोजगारका आकर्षणका कारणहरु ३२

तालिका नं. ५.२- कोरिया अन्य देशको तुलनामा प्रमुख गन्तव्य बन्नुका कारणह ३२

तालिका नं. ५.३- वैदेशिक रोजगारीमा जानुपर्नाका बाध्यताहरु ३४

तालिका नं. ५.४- श्रमिक उत्तरदाताको आम्दानीको अवस्था ३४

तालिका नं. ५.५- आम्दानीको खर्च व्यवस्थापन ३५

तालिका नं. ५.६- रोजगारीका क्रममा नेपालीहरुले कोरियामा श्रम गर्नु पर्ने क्षेत्र ३६

तालिका नं. ५.७- रोजगारीका क्रममा नेपालीहरुले कोरियामा भ्mेल्नु परेका समस्या ३६

तालिका नं. ५.८- नेपालीहरुले कोरियामा भ्mेल्नु परेका शारीरीक समस्याका किसिम ३७

तालिका नं. ५.९- हालको पेशा ४१

तालिका नं. ६.१- जोडीको सम्वन्धमा पारेको प्रभाव ४६

तालिका नं. ६.२- वैदेशिक रोजगारीले पारेको सकारात्मक प्रभाव ४८

तालिका नं. ६.३- वैदेशिक रोजगारीले पारेको नकारात्मक प्रभाव ४९

तालिका नं. ६.४- सस्तो मुल्यमा विदेशिने समस्या समाधानप्रति उत्तरदाताको धारणा ५०

चित्र सूचि

	पेज नं.
चित्र नं. ५.१- श्रमिकको व्यक्तिगत जीवनमा पारेको प्रभाव	३९
चित्र नं. ६.१- अभिभावक र सन्तती सम्वन्धमा पारेको प्रभाव	४४
चित्र नं. ६.२- श्रमिक र श्रमिकका नातेदार तथा परिवारका अन्य सदस्यहरु बीचको अवस्था	४५

संक्षिप्त रुप

अ. श्र. स. -	अन्तराष्ट्रिय श्रम संगठन
इ. पि. एस. -	इम्प्लोईमेन्ट परमिट सिस्टम (रोजगार अनुमति प्रणाली)
के. त. वि. -	केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग
जि. डि. पि. -	ग्रस डोमेस्टिक प्रोडक्शन (कूल ग्राह्रस्थ उत्पादन)
जि. स. स. -	जिल्ला समन्वय समिति
ने. रा. बै. वा. प्र. -	नेपाल राष्ट्र बैंक वार्षिक प्रतिवेदन
रा. यो. आ. -	राष्ट्रिय योजना आयोग
वै. रो. ऐन -	वैदेशिक रोजगार ऐन
वि. वै. प्र. -	विश्व बैंक प्रतिवेदन
वै. रो. वि. -	वैदेशिक रोजगार विभाग
वि. सं. -	विक्रम सम्वत्